

درس اول

آفرینش همه تنبیه خداوند دل است

افتتاحیه

✿ در درس اول بخشی از یک قصیدهٔ سعدی را می‌خوانی که در آن به بیان نشانه‌های وجود خداوند در جهان می‌پردازد. در چنین شعرهایی معمولاً مفاهیمی مانند «غفلت انسان از درک نشانه‌های وجود خداوند و دعوت به تأمل در آن‌ها، ضرورت عبرت‌پذیری و به‌جا آوردن شکر پروردگار» مطرح می‌شوند. درس با حکایتی از اسرارالتوحید، نوشتهٔ محمد بن منور، با مضمون «ضرورت خودشناسی و دور کردن پلیدی‌ها از خود» پایان می‌یابد.

پیشنهادهای

در مطالعهٔ درس اول به این چند مورد توجه کن:

✿ مفهوم «عبرت‌پذیری» را به عنوان پیام اصلی درس، در بیت‌ها دنبال کن!

✿ در ادامهٔ درس، سه آرایهٔ «تشبیه»، «تشخیص» و «مراعات نظیر» که پیش از این یاد گرفته‌ای، برای تشریح می‌شوند. در جریان خواندن متن درس، به نمونه‌های این آرایه‌ها دقت کن!

✿ گاهی تغییر در یک واج، موجب تغییر معنای یک واژه می‌شود، مانند «سر» که با تغییر در واج «س» به «ش»، به «شر» تبدیل می‌شود. دقت در درست‌خوانی و توجه به هم‌نشینی واژه‌ها در جمله، یکی از مهارت‌هایی است که در این درس بر آن تأکید شده. از چشم‌ت نیفتد!

واژگان

آفرینش همه تنبیه خداوند دل است

واژه‌نامه	عزیز: ارجمند، گرمی، یکی از صفات خداوند	بامداد: صبح
إنعام: بخشش، نعمت دادن	متن درس	صحرا: دشت
الوان: چِ لون، رنگ‌ها	لیل: شب	إقرار: اعتراف
تسبیح: خدا را به پاکی یاد کردن، نیایش کردن	نهار: روز	مرغان: پرندگان
تقدیر: فرمان خدا، قسمت و سرنوشتی که خداوند برای بندگان معین فرموده.	بارخدا: خدای آفریننده	فکرت: تفکر، اندیشه
تنبیه: هوشیار کردن، آگاه ساختن	رحمت: بخشایش	نقش: تصویر، نقاشی
کسی بر کاری	تماشا: گشت‌وگذار	اسرار: چِ سر، رازها
حقّه: جعبه، ظرفی کوچک که در آن جواهر	دانستن: توانستن	خفته: غافل (در درس)، خوابیده
یا چیزهای دیگر نگهداری می‌شود.	مستمع: شنونده	برآرد: بیرون بیاورد، پرویاند
عینب: انگور	جهالت: نادانی	زین: طلایی
راست‌رو: مخالف کج‌رو، درستکار، کسی که از	عجب: شگفت	عاجز: ناتوان
راه راست، خارج نمی‌شود.	منزل: مقصد	کرم: بخشنده
مُسَخَّر: رام و مطیع	سعادت: خوشبختی	کج رفتار: کج رو، کسی که به راه
	وجود: جهان آفرینش	نادرست می‌رود.

حکایت . سفر

پیر: مرشد، راهنما

افسار: دهنه، مهار

درنگ: تأمل

معرفت: شناخت، علم

پرسش‌ها و اعلام

جلوه: نمود، نمایش

هفتگانه: هفت‌تایی

جذابیت: جذب کردن، گیرایی

واژگان املائی

إنعام و بخشش / الوان و رنگ‌ها / تسبیح و نیایش / تقدیر و سرنوشت / تنبیه و آگاه کردن / حَقِّه و جعبه / عَنب و انگور / مُسَخَّر و رام و مطیع / عزیز و ارجمند / نهار و روز / مستمع و شنونده / جهالت و نادانی / سعادت و خوشبختی / اقرار و اعتراف / اسرار و رازها / زَین و طلایی / عاجز و ناتوان / شکرگزار و سپاس‌گوینده / افسار و دهنه / معرفت و شناخت / جذابیت و گیرایی

سعدی (مشفرف الدین مصلح بن عبدالله شیرازی)

معرفی: شاعر و نویسنده قرن ۷ / تحصیل در شیراز و پس از آن در مدرسه نظامیه
آثار: «بوستان» (نظم / سال ۶۵۵)، «گلستان» (نثر / سال ۶۵۶)، قصاید، غزلیات، قطعات، ...
به مجموعه آثار سعدی (شامل بوستان، گلستان، قصاید، غزلیات، قطعات، ...) که در یک جلد گردآوری شده، «کلیات» گفته می‌شود.

محمّد بن مَنُور

معرفی: یکی از نوادگان ابوسعید ابوالخیر
اثر: اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابی سعید (در احوال شیخ ابوسعید ابوالخیر)

از متن تا معنی

آفرینش همه تنبیه خداوند دل است

۱. بامدادی که تفاوت کند لیل و نهار خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار

ترتیب ارکان: بامدادی که لیل و نهار تفاوت نکند / دامن صحرا و تماشای بهار خوش بود
بازگردانی: صبح [اولین روزهای بهار] که در آن [طول] روز و شب یکسان است، / [رفتن به] گستره دشت و گشت‌وگذار [در طبیعت فصل] بهار، لذت بخش است.
مفهوم: زیبایی طبیعت در بهار
نکات مهم: تضاد: لیل و نهار / کنایه: تفاوت نکردن لیل و نهار کنایه از فرارسیدن فصل بهار / تشخیص (جان بخشی): دامن صحرا / جناس ناقص: نهار و بهار / مراعات نظیر: بامداد و لیل و نهار، صحرا و بهار

۲. آفرینش همه تنبیه خداوند دل است دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار

ترتیب ارکان: آفرینش، همه، تنبیه خداوند دل است / کسی که به خداوند اقرار ندارد، دل ندارد.
بازگردانی: آفرینش [مخلوقات]، به تمامی، [وسیله‌ای برای] آگاه کردن [انسان‌های] صاحب دل است (آفرینش سرشار از نشانه‌های وجود پروردگار است) / [و] کسی که [با دیدن این پدیده‌ها] به [وجود] خدا اقرار نمی‌کند، [بی‌شک] ایمان و احساس ندارد.
مفهوم: ضرورت درک نشانه‌های خداوند در طبیعت برای شناخت خدا
نکات مهم: تکرار: دل، ندارد، خداوند / واج آرایی: تکرار صامت «د» / مجاز: دل مجاز از ایمان و احساس / کنایه: دل نداشتن کنایه از بی‌عاطفه یا بی‌ایمان بودن / که: کسی که

۳. این هم نقش عجب، بر در و دیوار وجود هر که فکر نکند نقش بود بر دیوار

ترتیب ارکان: این همه نقش عجب بر در و دیوار وجود / هر که فکر نکند نقش بر دیوار بود
بازگردانی: این همه پدیده‌های شگفت‌انگیز [که] در گوشه گوشه [جهان] هستی [پیداست]، / هر کسی [این پدیده‌ها را ببیند و درباره آن‌ها و آفریننده‌شان] تفکر نکند، [بی‌شک] مانند تصویر روی دیوار [بی‌جان و بی‌فایده] است.
مفهوم: توصیه به تفکر در نشانه‌های وجود خداوند
نکات مهم: تشبیه: انسان غافل به نقش دیوار / مراعات نظیر: در و دیوار / استعاره: در و دیوار وجود / تکرار: نقش، دیوار / کنایه: نقش بر دیوار بودن کنایه از بی‌حرکتی و بی‌فایده‌گی

۴. کوه و دریا و درختان، همه در تسبیح اند نه هم مستعی فهم کند این اسرار

ترتیب ارکان: کوه و دریا و درختان همه در تسبیح اند / همه مستعی این اسرار [را] فهم نه کند (نکند)
بازگردانی: [آفریده‌ها، از جمله] کوه و دریا و درخت‌ها همگی در حال ستایش [خداوند] اند. // [والبته] هر شنونده‌ای این اسرار [ستایش موجودات] را درک نمی‌کند.
مفهوم: همه موجودات ستایشگر خداوندند. / لزوم بصیرت برای درک حقایق پنهان
نکات مهم: مجاز: کوه و دریا و درختان مجاز از کل آفرینش / تشخیص (جان‌بخشی): تسبیح گفتن کوه و دریا و درختان / مراعات نظیر: کوه و دریا و درختان / نه ... کند: ساختن کهن از فعل منفی که پیشوند نفی از آن جدا می‌شود. / تلمیح: اشاره به آیه ۴۴ سوره مبارکه اسراء: «تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ خَلِیْمًا غَفُورًا». «آسمان‌های هفتگانه و زمین و هر کس که در آن‌هاست او را ستایش می‌کنند و هیچ چیز نیست، مگر اینکه در حال ستایش، تسبیح او (خداوند) را می‌گوید، ولی شما تسبیح گفتن آنها را در نمی‌یابید. به‌راستی که او همواره بردبار [و] آمرزنده است.»

۵. خبرت هست که مرغان سحر می‌گویند: آخر ای خفت سراز خواب جهالت، بردار؟

ترتیب ارکان: ت (تو را) خبر هست که مرغان سحر می‌گویند / ای خفته آخر از خواب جهالت سر بردار؟
بازگردانی: [ایا] آگاهی داری (متوجه می‌شوی) که پرندگان [سحر] [آواز می‌خوانند در حقیقت] می‌گویند: ای [انسان] غافل! از خواب نادانی بیدار شو؟
مفهوم: نکوهش غفلت‌زدگی
نکات مهم: خبرت هست؟: تو را خبر هست؟ (تو خبر داری؟) را + فعل اسنادی = داشتن / تشخیص (جان‌بخشی): سخن گفتن مرغان سحر / مراعات نظیر: خفته و خواب / تشبیه (اضافه تشبیهی): خواب جهالت / کنایه: سر از خواب جهالت برداشتن کنایه از آگاه شدن / جناس: سحر و سر / پرسش انکاری: تمام بیت

۶. تا کی آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش؟ حیف باشد که تو در خوابی و نرگس، بیدار

ترتیب ارکان: آخر تا کی چو بنفشه سر غفلت در پیش [داری]؟ / حیف باشد که تو در خوابی و نرگس بیدار [باشد]
بازگردانی: تا کی می‌خواهی مانند [گل] بنفشه سرت را از بی‌خبری پایین بیندازی (از همه چیز غافل باشی)؟ / حیف است که [گل] نرگس [به عنوان نمونه‌ای از پدیده‌های جهان هستی] آگاه باشد، اما تو [با وجود برخورداری از نعمت عقل] در خواب نادانی باشی.
مفهوم: نکوهش غفلت‌زدگی
نکات مهم: تشبیه: مخاطب به بنفشه / نماد: بنفشه: در بیت، نماد غفلت / نرگس: در بیت، نماد بینایی و آگاهی / تضاد: خواب و بیداری / کنایه: سر در پیش داشتن کنایه از بی‌توجهی / در خواب بودن کنایه از غفلت و بی‌خبری / مراعات نظیر: بنفشه و نرگس / پرسش انکاری: مصراع اول / تشخیص (جان‌بخشی): نسبت دادن بیداری به نرگس

۷. که تواند که دهد میوه آلوان از چوب؟ یا که داند که برآورد گل صد برگ از خار؟

ترتیب ارکان: که تواند که از چوب، میوه آلوان دهد؟ / یا که داند که از خار، گل صد برگ برآورد؟
بازگردانی: [به‌جز خدا] چه کسی می‌تواند از چوب [خشک درختان] میوه [ها]ی رنگارنگ را بیرون بیاورد؟ / یا چه کسی می‌تواند از میان [بوته خالی از لطافت] خار، گلی با گلبرگ‌های بسیار بیرون بیاورد؟ (تنها خداوند قادر به آفریدن چنین پدیده‌های شگفت‌انگیزی است).
مفهوم: قدرت خداوند و ضرورت درک نشانه‌های خداوند در طبیعت
نکات مهم: جناس تام: «که» (چه کسی) و «که» (حرف ربط)، به‌ترتیب در هر دو مصراع / پرسش انکاری: هر دو مصراع / مراعات نظیر: میوه و گل، چوب و خار، گل و برگ / تضاد: گل و خار / مجاز: چوب مجاز از درخت

۸. عقل، حیران شود از خوشه زَرین عنب / فهم، عاجز شود از حقه یاقوتِ انار

ترتیب ارکان: عقل از خوشه زَرین عنب حیران شود / فهم از حقه یاقوت انار عاجز شود
بازگردانی: عقل [انسان] از [دیدن] خوشه[ها]ی طلایی [و درخشنده] انگور تعجب می‌کند / [و] فهم [آدمی] از [درک زیبایی] انار که مانند صندوقچه[ای پر از] یاقوت است، احساس ناتوانی می‌کند.
مفهوم: ضرورت درک نشانه‌های خداوند در طبیعت
نکات مهم: تشخیص (جان‌بخشی): نسبت دادن حیرانی و عجز به عقل و فهم / تشبیه: انار به حقه یاقوت / مراعات نظیر: عقل و فهم، عنب و انار، حیران و عاجز / واج آرایی: تکرار مصوّت «ی» در ترکیب‌های پایانی هر دو مصراع

۹. پاک و بی‌عیب خدایی که به تقدیر عزیز / ماه و خورشید مُخَرّکند و لیل و نهار

ترتیب ارکان: پاک و بی‌عیب [است] خدایی که به تقدیر عزیز / ماه و خورشید و لیل و نهار مستخر کند
بازگردانی: خداوندی که با فرمان و اراده خود [همه پدیده‌ها از جمله] ماه و خورشید و شب و روز را [برای آسایش زندگی انسان]، مطیع و فرمان‌بردار ساخته پاک و بی‌نقص است.
مفهوم: همه چیز زیر فرمان خداوند است.
نکات مهم: مراعات نظیر: ماه و خورشید، لیل و نهار / حذف: فعل «است» از مصراع اول، به قرینه معنوی / تضاد: لیل و نهار

۱۰. تا قیامت سخن اندر کرم و رحمت او / بمه گویند و یکی گفته نیاید ز هزار

ترتیب ارکان: تا قیامت همه اندر کرم و رحمت او سخن گویند و یکی ز هزار گفته نیاید
بازگردانی: تا روز قیامت همه [انسان‌ها] درباره بزرگواری و بخشندگی خداوند سخن می‌گویند، اما [بی‌شک، با وجود این همه سخن و ستایش، هرگز، حتی] یکی از هزار[ان نمونه کرم و رحمت او] بیان نخواهد شد.
مفهوم: بی‌اندازه بودن لطف و بخشندگی خداوند و ناتوانی انسان از برشمردن آن
نکات مهم: مجاز: هزار مجاز از مقدار بسیار / اندر: حرف اضافه کهن به معنی «در» / مراعات نظیر: کرم و رحمت / نیاید: فعل اسنادی، معادل «نمی‌شود»

۱۱. نعمت بار خدایا، ز عدد بیرون است / شکرِ انعام تو هرگز نکند سکرگزار

ترتیب ارکان: بار خدایا نعمت ز عدد بیرون است / شکرگزار هرگز شکر انعام تو نکند
بازگردانی: ای خداوند آفریننده، نعمت[های]ت قابل شمارش نیست / [و] شکرکنندگان[گی] تو هرگز نمی‌توانند شکر بخشندگی تو را [آن‌گونه که شایسته است] به‌جا آورند.
مفهوم: بی‌اندازه بودن نعمت‌های خداوند و ناتوانی انسان از به‌جا آوردن شکر نعمت‌ها
نکات مهم: نقش ضمیر «ت»: مضاف‌الیه / تکرار: شکر / کنایه: ز عدد بیرون بودن کنایه از فراوانی غیر قابل شمارش / ترکیب وصفی مقلوب (جابه‌جا شده): بارخدا (خدای باری (آفریننده)) / هم‌خانواده: نعمت و انعام

۱۲. سعدیا، راست‌روان گوی سعادتمند بُردند / راستی کن که به منزل نرسد کج رفتار

ترتیب ارکان: سعدیا راست‌روان گوی سعادتمند بردند / راستی کن که کج رفتار به منزل نرسد
بازگردانی: ای سعدی! انسان‌های درستکار [یقیناً] به خوشبختی می‌رسند. / [تو هم] درستکار باش؛ زیرا انسان‌های بدکار [هرگز] به هدف [و مقصودشان] نخواهند رسید.
مفهوم: دعوت به درستکاری / درستی کلید کامیابی است.
نکات مهم: تخلص شعری: اشاره سعدی به نام خودش در بیت پایانی / کنایه: گوی بردن کنایه از موفق شدن و به هدف رسیدن / به منزل نرسیدن کنایه از ناکام ماندن / جمله «کج رفتار به منزل نرسد» ضرب‌المثل است. / تضاد: راست‌رو و کج رفتار / واج آرایی: تکرار صامت «س» / تکرار: راست

خود ارزیابی

- چند نمونه از جلوه‌های زیبایی آفرینش و نعمت‌های خدا را در درس، بیابید و بیان کنید.
- مفهوم آیه ۴۴ سوره «اسراء» با کدام بیت درس، تناسب دارد؟
- پیام بیت پایانی شعر را توضیح دهید.
- در بیت پنجم، سعدی مخاطب را به «هشیاری» دعوت می‌کند. به نظر شما چرا شاعر، این مفهوم را از زبان «مرغان سحر» بیان کرده است؟

پاسخ خود ارزیابی

- ۱- طبیعت فصل بهار، شکوه و زیبایی کوه و دریا، آفرینش درختان، پرندگان، گل‌ها (مانند بنفشه و نرگس)، میوه‌ها (مانند انگور و انار)، ماه و خورشید و شب و روز
- ۲- با بیت «کوه و دریا و درختان، همه در تسبیح‌اند / نه همه مستمعی فهم کند این آسرار» آیه ۴۴ سوره اسراء: «تَسْبِيحٌ لِّهٖ السَّمَاوَاتِ السَّبْعُ وَ الْأَرْضُ وَ مَنْ فِيهِنَّ وَ إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا»: «آسمان‌های هفتگانه و زمین و هر کس که در آن‌هاست او را تسبیح می‌گویند و هیچ چیز نیست، مگر این‌که در حال ستایش، تسبیح او می‌گوید؛ ولی شما تسبیح گفتن آن‌ها را در نمی‌یابید؛ به راستی که او همواره بردبار [و] آمرزنده است.» مفهوم مشترک آیه شریفه و بیت: همه پدیده‌ها در حال ستایش خداوندند. / غفلت‌زدگی و ناتوانی انسان از درک مسائل معنوی
- ۳- پیام بیت، راستی و درستکاری است. شاعر با مقایسه نتیجه شیرین درستکاری با سرانجام وخیم به بیراهه رفتن، راستی را کلید موفقیت و کام‌یابی معرفی می‌کند و مخاطب را به درستکاری دعوت می‌نماید.
- ۴- شاعر با انتخاب مرغان سحر به عنوان گوینده، می‌خواهد به مخاطب نشان دهد که همه آفریده‌ها در جهان هستی، نشانه وجود خداوند هستند.

نکته ادبی

زبان و ادبیات

می‌دانیم زبان - به طور کلی - ابزار انتقال پیام است، اما توانایی و ظرفیت زبان طوری است که می‌تواند نقش‌های دیگری هم ایفا کند؛ مانند وقتی که پیام را به گونه‌ای هنری منتقل می‌کند. به چنین زبانی، «زبان برتری»، «زبان هنری» و در اصطلاح «ادبیات» می‌گوییم. ادبیات، زبانی زیبا و دل‌نشین دارد و یکی از بهترین جلوه‌های آن «شعر» است. شعر، برای آراستن خود از «آرایه‌های ادبی» بهره می‌گیرد. در این درس، با چند نمونه از آرایه‌ها آشنا می‌شوی.

تشبیه

معرفی: همانند کردن دو چیز در یک یا چند ویژگی مشترک

نمونه: رخسار معشوق از نظر زیبایی همانند ماه است: تشبیه رخسار به ماه

ارکان: تشبیه از چهار رکن (پایه) تشکیل می‌شود:

۱- مشبّه: رکنی که می‌خواهیم آن را به چیز دیگری تشبیه کنیم. ← رخسار

۲- مشبّه‌به: رکنی که مشبّه را به آن تشبیه می‌کنیم. ← ماه

۳- وجه‌شبهه: ویژگی مشترک میان مشبّه و مشبّه‌به ← زیبایی

۴- ادات تشبیه: واژه‌ای که با آن مشابهت را نشان می‌دهیم. ← همانند

نمونه‌های بیشتر:

عقل حیران شود از خوشه ز زین عنب	فهم عاجز شود از حقه یاقوت انار:	تشبیه انار به حقه یاقوت
گرت ز دست برآید چو نخل باش کریم	ورت ز دست نیاید چو سرو باش آزاد:	تشبیه مخاطب به نخل / تشبیه مخاطب به سرو
تا کی آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش؟	حیف باشد که تو در خوابی و نرگس بیدار:	تشبیه مخاطب به بنفشه

چند نکته:

- * «چون» و «چو» به شرطی ادات تشبیه به‌شمار می‌آیند که معنی «مانند» داشته باشند. این دو واژه در معنی «هنگامی‌که» ادات تشبیه نیستند.
- * مشبّه و مشبّه‌به دو رکن اصلی تشبیه‌اند که وجودشان برای تشخیص آرایه «تشبیه» ضروری است، اما دو رکن دیگر (وجه شبه و ادات تشبیه) ممکن است، حذف شده باشند.

تشبیه به دو شکل ساخته می‌شود:

۱- «مشبّه‌به»، با فعل به «مشبّه» نسبت داده می‌شود: رخسار معشوق مانند ماه است.

۲- «مشبّه‌به» و «مشبّه» با هم یک ترکیب اضافی می‌سازند: ماه رخسار (اضافه تشبیهی)

در اضافه تشبیهی، معمولاً اول مشبّه‌به و بعد، مشبّه می‌آید: لعل لب

اما گاهی هم، این دو، جابه‌جا می‌شوند: لب لعل

تشخیص (جان بخشی)

معرفی: شخصیت انسانی بخشیدن؛ یعنی نسبت دادن ویژگی‌های انسان - مانند صفت، اندام و عمل انسانی - به غیر انسان
نمونه: ابر گریست.

نمونه‌های بیشتر:

عقل حیران شود از خوشه زرين عنب فهم عاجز شود از حقه ياقوت انار: جان بخشی به عقل و فهم
کوه و دریا و درختان همه در تسبیح‌اند نه همه مستمعی فهم کند این اسرار: جان بخشی به کوه و دریا و درختان
تا کی آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش؟ حیف باشد که تو در خوابی و نرگس بیدار: جان بخشی به بنفشه و نرگس
خبرت هست که مرغان سحر می‌گویند: آخرای خفته سر از خواب جهالت بردار؟: جان بخشی به مرغان سحر

مراعات نظیر (تناسب)

معرفی: آوردن دو یا چند واژه از یک مجموعه که با هم از نظر معنا یا کاربرد ارتباط داشته باشند.

نمونه: ماه و خورشید و ستاره (مجموعه اجرام آسمانی)

نمونه‌های بیشتر:

کوه و دریا و درختان همه در تسبیح‌اند نه همه مستمعی فهم کند این اسرار: کوه و دریا و درختان (مجموعه عناصر طبیعت)
تا کی آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش؟ حیف باشد که تو در خوابی و نرگس بیدار: بنفشه و نرگس (مجموعه گل و گیاه)
کوی دلدار بهشت است چمن نتوان گفت نقش پایش گل و نسرین و سمن نتوان گفت: چمن و گل و نسرین و سمن (مجموعه گل و گیاه)
خاک پایت اگر به دست آریم بر سر و چشم خویش بنشانیم: پا و دست و سر و چشم (مجموعه اندام انسانی)
آتش غم داد بر باد بنیاد هستی اینک از آن شعله در چشم آب و بر سر خاک دارم: آتش و باد و آب و خاک (مجموعه عناصر چهارگانه)
ز جور سال و مه ای دوست کس نرسد تمام اسیر فتنه دی ماه و تیر و مرداند: سال و مه و ماه دی تیر و مرداد (مجموعه واحدهای زمان)

واژه‌شناسی

تأثیر واج در تغییر معنا

گاهی تغییر در یک واج، موجب تغییر معنای یک واژه می‌شود. این نمونه را ببین:

نمونه کتاب درسی (انعام و آنعام)، تنها به تغییر یک واج مصوت (صدادار) و تأثیر آن بر تغییر معنای واژه اشاره دارد؛ بنابراین، نمونه‌های دیگری را از همین نوع، بررسی می‌کنیم.

مهریه عروس	مهر	مهر	غنچه شکفته	گل	گل
محبت - خورشید	مهر		خاک آمیخته با آب	گیل	
خاتم و نگین	مهر				
فعل اسنادی ماضی	بود	بود	غبار	گرد	گرد
			اطراف	گیرد	
باشد - است	بود		پهلوان	گرد	
جهید	جست	جست	پوشش پرنندگان	پر	پر
جست‌وجو کرد	جست		انباشته	پر	

نوشتن

- ۱- مترادف واژه‌های زیر را از متن درس بیابید و بنویسید.
«شگفت، آگاهی، ستایش خداوند، شنونده، نادانی، انگور، رام، روز، مقصد، خوشبختی»
- ۲- در بیت‌های زیر از کدام عناصر زیبایی سخن استفاده شده است؟
«خبرت هست که مرغان سحر می‌گویند / آخر ای خفته، سحر از خواب جهالت بردار؟»
«تا کی آخر چو بنفشه سحر غفلت در پیش؟ / حیف باشد که تو در خوابی و نرگس بیدار»
- ۳- بیت دوم درس را در یک بند، توضیح دهید.

پاسخ‌نوشتن

- ۱- شگفت: عجب / آگاهی: تنبیه / ستایش خداوند: تسبیح / شنونده: مستمع / نادانی: جهالت / انگور: عنب / رام: مُسَخَّر / روز: نهار / مقصد: منزل / خوشبختی: سعادت
- ۲- بیت اول: تشخیص (جان‌بخشی): سخن گفتنِ مرغان سحر / تشبیه (اضافه تشبیهی): تشبیه جهالت به خواب / مراعات نظیر: سحر، خفته، خواب / کنایه: سر از خواب جهالت برداشتن کنایه از آگاه شدن
- بیت دوم: تشبیه: مخاطب به بنفشه / نماد: بنفشه: در بیت، نماد غفلت / نرگس: در بیت، نماد بینایی و آگاهی / تضاد: در خواب بودن و بیدار بودن / کنایه: سر در پیش داشتن کنایه از بی‌توجهی / در خواب بودن کنایه از غفلت و بی‌خبری / مراعات نظیر: بنفشه و نرگس / تشخیص (جان‌بخشی): نسبت دادن بیداری به نرگس / پرسش انکاری: مصراع اول
- ۳- بیت دوم، که عنوان درس هم، مصراعی از آن است، مخاطب را به تفکر در نشانه‌های وجود خداوند در جهان آفرینش دعوت می‌کند و به این موضوع اشاره دارد که اگر آدمی با وجود این نشانه‌های آشکار، خداوند آفریننده را انکار کند، از ایمان و احساس و بلکه از هستی، بهره‌ای ندارد.

حکایت سفر

راهنمای بازگردانی

روزی پیر (.....) ما، با جمعی از همراهان به در آسیابی رسید. افسار (.....) اسب [را] کشید و ساعتی (.....) درنگ (.....) کرد؛ پس (.....) به همراهان گفت: «می‌دانید که این آسیاب چه می‌گوید؟ می‌گوید: معرفت (.....) این است که من در آنم، گرد (.....) خویش می‌گردم و پیوسته (.....) در خود سفر می‌کنم، تا هر چه نباید (.....) [را]، از خود دور گردانم!»

(اسرار: التومید، ممد بن منور)

بازگردانی: روزی استاد ما، با گروهی از همراهانش به آسیابی رسید. دهنه اسب [خود] را کشید و مدتی در آنجا صبر کرد [و به نحوه کار کردن آسیاب نگاه کرد]؛ بعد به همراهان [ش] گفت: «آیا می‌دانید که این آسیاب چه می‌گوید؟ می‌گوید: شناخت و آگاهی [واقعی] این است که من به آن می‌پردازم. به دور خود [م] می‌چرخم [و جست‌وجو می‌کنم] و پی در پی در [وجود] خود [م] به کاوش می‌پردازم، تا هر چه شایسته نیست را از خود [م] دور کنم!»

اختتامیه

مفاهیم مهم درس

- ستایش خداوند
- دعوت به تأمل در نشانه‌های خداوند در جهان هستی
- توصیه به عبرت‌پذیری
- ضرورت خودشناسی و دور کردن پلیدی‌ها از وجود خود

پرسش‌های چهار گزینه‌ای درس

واژگان

۱. معنی چند واژه در کمانک روبه‌روی آن نادرست نوشته شده است؟
«عَنْب (انگور) / مُسَخَّر (پوزخند) / لیل (شب) / تنبیه (هوشیار کردن) / الوان (ولگرد) / راست رو (درستکار) / مستمع (شنونده) / جهالت (نادانی)»
(۱) چهار (۲) سه (۳) دو (۴) یک
۲. در معنی واژه‌های کدام گزینه اشتباه وجود دارد؟
(۱) انعام: بخشش / بار خدا: خدای آفریننده / عجب: شگفت
(۲) تسبیح: رشته / حقه: جعبه / تماشا: گشت و گذار
(۳) تقدیر: فرمان خدا / دانستن: توانستن / نهار: روز
(۴) سعادت: خوشبختی / عزیز: ارجمند / منزل: مقصد
۳. اگر ابیات زیر را براساس مترادف واژگان «ستایش کردن - جعبه جواهرات - مطیع - آگاه کردن» مرتب کنیم، کدام گزینه صحیح است؟
الف) آفرینش همه تنبیه خداوند دل است
ب) پاک و بی‌عیب خدایی که به تقدیر عزیز
پ) عقل، حیران شود از خوشه زریں عَنْب
ت) ستودن نداند کس او را چو هست
دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار
ماه و خورشید مسخر کند و لیل و نهار
فهم، عاجز شود از حقه یاقوت انار
میان بندگی را بیابدت بست
(۱) ت - پ - ب - الف (۲) ب - پ - الف - ت (۳) ت - پ - الف - ب (۴) الف - ت - پ - ب

املا

۴. واژه‌های کدام گزینه به ترتیب می‌تواند از نظر املائی جایگزین نقطه‌چین‌ها در متن زیر شود؟
«برگوی تا حاصل تأمل تو در این باب چیست و وجه دفع چه می‌اندیشی؟ گفت: جز جنگ و مقاومت روی نیست که اگر کسی همه عمر به صدق دل نماز و از مال حلال صدقه دهد، چندان ثواب نیابد که یک ساعت از روز از برای حفظ مال و صیانت نفس در جهاد»
(۱) گذارد - گذارد (۲) گذارد - گزارد (۳) گزارد - گزارد (۴) گزارد - گذارد
۵. املائی چند واژه با توجه به معنی، در کمانک رو به روی آن، به درستی آمده است؟
«تنبیه (آگاه کردن) / تسبیح (نیایش) / حقه (جعبه) / عَنْب (انگور) / مُسَخَّر (رام) / اسرار (رازها) / عاجز (ناتوان) / شکرگزار (سپاس‌گوینده)»
(۱) سه (۲) چهار (۳) شش (۴) هفت

دستور زبان

۶. در ابیات زیر، چند فعل اسنادی دیده می‌شود؟
الف) بامدادی که تفلوت نکند لیل و نهار
ب) آفرینش همه تنبیه خداوند دل است
پ) کوه و دریا و درختان، همه در تسبیح‌اند
ت) تاکی آخر چو بنفشه، سر غفلت در پیش؟
ث) عقل، حیران شود از خوشه زریں عَنْب
خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار
دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار
نه همه مستمعی، فهم کند این اسرار
حیف باشد که تو در خوابی و نرگس، بیدار
فهم، عاجز شود از حقه یاقوت انار
(۱) چهار (۲) پنج (۳) شش (۴) هفت
۷. با توجه به ابیات زیر، در کدام گزینه، همه واژه‌ها، هسته گروه اسمی به‌شمار می‌آیند؟
«عقل حیران شود از خوشه زریں عَنْب
نعمت بار خدا یا ز عدد بیرون است
عقل - عَنْب - تو (۲) حیران - عاجز - شکرگزار (۳) زریں - خوشه - نعمت (۴) عدد - یاقوت - انار
پسته بی‌مغز چون لب واکند رسوا شود
بر جفای خار هجران، صبر بلبل بایدش
کو پیش زخم تیغ تو جان را سپر نکرد؟
کاین اشارت ز جهان‌گذران ما را پس
بی‌کمالی‌های انسان از سخن پیدا شود
باغبان گر پنج روزی صحبت گل بایدش
جانا کدام سنگدل بی‌کفایتی‌ست
بنشین بر لب جوی و گذر عمر ببین
۸. در همه ابیات، به‌جز بیت صفت پیشین مشاهده می‌شود.

۹. نقش دستوری کدام واژه در این بیت متفاوت است؟

«توانا بود هر که دانا بود / ز دانش دل پیر برنا بود»
 (۱) توانا (۲) دانا (۳) برنا (۴) دل

تاریخ ادبیات

۱۰. بیت «بامدادی که تفاوت نکند لیل و نهار / خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار» را در کدام بخش از کلیات سعدی شیرازی باید جست و جو کرد؟

(۱) بوستان (۲) مثنوی‌ها (۳) قصاید (۴) قطعات

۱۱. موضوع کتاب «اسرارالتوحید» چیست؟

(۱) زندگی‌نامه عارفان بزرگ (۲) شرح حال محمد بن منور (۳) خداشناسی (۴) شرح حال شیخ ابوسعید ابوالخیر

۱۲. کتاب «اسرارالتوحید فی مقامات الشیخ ابی سعید» به قلم کدام یک از عارفان مورد اشاره، به رشته تحریر درآمده است؟

(۱) ابوسعید ابوالخیر (۲) سنایی غزنوی (۳) امام خمینی (۴) محمد بن منور

آرایه‌های ادبی

۱۳. در کدام گزینه هر چهار رکن تشبیه ذکر شده است؟

(۱) بر آستان عشق سر ما بلند شد
 (۲) دل چو گوی و پشت چون چوگان بود عشاق را
 (۳) لب لعل تو به این آب نخواهد ماندن
 (۴) لب تاد شکفتن لاله سیراب را ماند

۱۴. در همه گزینه‌ها هر چهار پایه تشبیه ذکر شده است، به جز

(۱) رخس چون خرمن گل از لطافت
 (۲) چون تو بیرون آمدی از بند و زندان لباس
 (۳) به جان می‌مآند از پاکی، لب دلبر که من دارم
 (۴) گر به کف مانند گل مشیت زری می‌داشتم

۱۵. در کدام بیت همه پایه‌های تشبیه به چشم نمی‌خورد؟

(۱) سیل اشکم چون خیالش دید در دل جا گرفت
 (۲) ایام گل چو عمر به رفتن شتاب کرد
 (۳) لب تاد شکفتن لاله سیراب را ماند
 (۴) دامن‌کشان به «جامی» اگر بگذری، شود

۱۶. آرایه ادبی مشترک همه ابیات در کدام گزینه آمده است؟

الف) تاکی آخر چو بنفشه، سر غفلت در پیش؟
 ب) کوه و دریا و درختان، همه در تسبیح‌اند
 پ) خداوند کیوان و گردون سپهر
 (۱) تشبیه (۲) جناس

۱۷. در کدام بیت جناس به کار نرفته است؟

(۱) خبرت هست که مرغان سحر می‌گویند
 (۲) بامدادی که تفاوت نکند لیل و نهار
 (۳) کسی در دل باد و باران و برف
 (۴) خداوند کیوان و گردان سپهر

۱۸. در همه گزینه‌ها آرایه تشبیه وجود دارد، به جز

(۱) من و تو غفلیم و ماه و خورشید
 (۲) چو بفروختی از که خواهی خرید
 (۳) تاکی آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش
 (۴) چون سگ اصحاب کهف آن خرس زار

آخر ای خفته سر از خواب جهالت بردار
 خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار
 به بال کبوتر، توان می‌دهد
 فروزنده ماه و ناهید و مهر

بر این گردون گردان نیست غافل
 متاع جوانی به بازار نیست
 حیف باشد که تو در خوابی و نرگس، بیدار
 شد ملازم از پی آن بردبار

۱۹. کدام رکن‌ها از ارکان تشبیه می‌تواند حذف شود؟

(۱) ادات تشبیه و مشبهه (۲) وجه شبه و مشبهه

۲۰. در بیت زیر، بنفشه و نرگس «نماد» چه مفاهیمی هستند؟

«تا کی آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش؟»

(۱) بی‌رحمی - مهربانی (۲) دروغ‌گویی - صداقت

۲۱. در کدام گزینه آرایه «تناسب» وجود ندارد؟

(۱) دگر به روی خود از خلق در بخواهم بست

(۲) چون تیر زند چشمت سیاره هدف گردد

(۳) سکه شاه و نقش سکه یکی‌ست

(۴) دل خود بازده دل را به خویش آر

۲۲. در کدام گزینه آرایه «مراعات‌نظیر» دیده نمی‌شود؟

(۱) بتان چین و ترک و روم و بربر

(۲) به دست و پای مادر اندر افتاد

(۳) هر آن گاهی که بر درگاه باشم

(۴) مرا رخسار او ماه است و خورشید

۲۳. در کدام گزینه آرایه «تشخیص» وجود ندارد؟

(۱) غم شربتی ز خون دلم نوش کرد و گفت

(۲) دانی خیال روی تو در چشم من چه گفت

(۳) بسی بگفت خداوند عقل و نشنیدم

(۴) سلام من برسان ای صبا! به یار و بگو

۲۴. در همه گزینه‌ها آرایه «تشخیص» به کار رفته است، به جز.....

(۱) به سروقتم نمی‌آیی خزان گشتم نمی‌پرسی

(۲) نشان عهد و وفا نیست در تبسم گل

(۳) عشق آمد و بنشست به تخت دل ما

(۴) سبزه‌ها می‌دمد و آب روان می‌آید

مفهوم

۲۵. معنی فعل «دانستن» در بیت «که تواند که دهد میوه آلود از چوب؟/یا که داند که برآرد گل صد برگ از خار؟» با معنی این فعل در کدام گزینه

یکسان نیست؟

(۱) هر کس که قصد کرد بدو بی‌نیاز گشت

(۲) آرزو را کرانه نیست پدید

(۳) زمانی از او صبر کردن ندانم

(۴) چو کودک شود بد، بیفتد ز راه

۲۶. کدام گزینه با بیت «تا کی آخر چو بنفشه، سر غفلت در پیش؟/حیف باشد که تو در خوابی و نرگس، بیدار» تناسب معنایی کم‌تری دارد؟

(۱) چو عمر در گذر است ای عزیز جهدی کن

(۲) تو را در خواب غفلت رفت عمر خوش‌عنان آخر

(۳) ز روی کاتب اعمال شرم کن تا کی

(۴) اگر حلاوت مستی بدانی ای هشیار

(۳) ادات تشبیه و وجه شبه (۴) مشبه و مشبه‌به

حیف باشد که تو در خوابی و نرگس، بیدار»

(۳) غفلت و بی‌خبری - هوشیاری (۴) تنبلی - تلاش

مگر کسی ز تو ام مژده‌ای فراز آر

چون تیغ کشد مهرت گردون سپر اندازد

عدد از درهم است و از دینار

قلم گیر و دوات و نامه پیش آر

بنفشه زلف و گل‌روی و سمن‌بر

هزاران بوسه بر دستش همی‌داد

ز بیمش گویی اندر چاه باشم

مرا دیدار او کام است و امید

این شادی کسی که در این دور خرم است

آیا چه جاست این که همه روزه با نم است؟

که دل به غمزه خوبان مده که سنگ و سیوست

که سعدی از سر عهد تو برنخواست هنوز

بهشت من! بهار من! گل رعنا ی باغ من!

بنال بلبل بی‌دل که جای فریاد است

چون او بنشست عقل از آنجا برخاست

ابر چون دیده من گریه‌کنان می‌آید

آری بزرگواری داند بزرگواری

از را خاک سیر داند کرد

نمانم گر او را نبینم زمانی

ندانم ورا داشت مادر نگاه

مهمل به خیره شود صرف و حاصلی دریاب

نکردی دست و روی تازه زین آب روان آخر

به نامه عملت حرف خورد و خواب برد؟

به عمر خود نبری نام پارسایی باز

۲۷. کدام گزینه به مفهوم متفاوتی اشاره دارد؟

- ۱) هم‌چو انعام تاکی از خور و خواب؟
- ۲) سخن مائد از ما همی یادگار
- ۳) خبرت هست که مرغان سحر می‌گویند
- ۴) رفت روزت به سیه‌کاری و غفلت دریاب
- نوبت فاتحه‌ست و الانعام
- تو با گنج دانش برابر مدار
- آخرای خفته، سر از خواب جهالت، بردار؟
- تا ز خورشید اثر بر سر دیواری هست

۲۸. همه گزینه‌های زیر، به جز گزینه با بیت «تا قیامت سخن آندر گرم و رحمت او/ همه گویند و یکی گفته نیاید ز هزار» نزدیکی مفهومی دارد.

- ۱) گر به هر مویی زبانی باشدت
- ۲) خردمند طبعان منت‌شناس
- ۳) گر کسی شکرگزاری کند این نعمت را
- ۴) فضل خدای را که تواند شمار کرد؟
- شکر یک نعمت نگویی از هزار
- بدوزند نعمت به میخ سپاس
- نتواند که همه عمر برآید ز سجد
- یا کیست آن که شکر یکی از هزار کرد؟

۲۹. کدام گزینه با بیت «نعمت بار خدایا، ز عدد بیرون است/ شکرِ انعام تو هرگز نکند شکرگزار» تناسب ندارد؟

- ۱) بر دم نصیب خویش ز هر نعمت کنون
- ۲) روزی اگر صد هزار بار کنم شکر
- ۳) از دست و زبان که برآید
- ۴) که تواند سپاس بگزارد؟
- از خوان شکر نعمت خود قسمم بده
- باز بود نعمتت ز شکر من افزون
- کز عهده شکرش به درآید؟
- آنچه با بندگان کنی ز گرم

۳۰. کدام گزینه با بیت «کوه و دریا و درختان، همه در تسبیح اند/ نه همه مستمعی، فهم کند این آسوار» تناسب معنایی کم‌تری دارد؟

- ۱) هر که می‌گردد ز اهل ذکر، دانا می‌شود
- ۲) همه ذرات عالم را هوادار تو می‌بینم
- ۳) با یک زبان به شکر تو هر سبزه ده زبان
- ۴) همه تسبیح او همی‌گویند
- خاک چون تسبیح شد بینا و گویا می‌شود
- سر مویی نمی‌یابم که از ذکر جدا باشد
- با صد زبان به حمد تو گل یک‌زبان شده
- ریگ در دشت و سنگ بر کهسار

۳۱. کدام گزینه به مفهومی متفاوت اشاره دارد؟

- ۱) ای گل خندان نوش‌گفته نگهدار
- ۲) هر گل و برگ که هست یاد خدا می‌کند
- ۳) توحیدگوی او نه بنی آدم‌اند و بس
- ۴) به ذکرش هر چه بینی در خروش است
- خاطر بلبل که نوبهار نمائد
- بلبل و قمری چه خواند؟ یاد خداوندگار
- هر بلبلی که زمزمه بر شاخسار کرد
- دلی داند در این معنی که گوش است

۳۲. کدام گزینه با بیت «آفرینش همه تنبیه خداوند دل است/ دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار» تناسب معنایی کم‌تری دارد؟

- ۱) چندین قیامت از دل هر ذره پرگشاست
- ۲) عالم از خورشید رخسارش تجلی‌زار شد
- ۳) با بال شوق ذره به خورشید می‌رسد
- ۴) اندر دل هر ذره خورشید جهان‌تابی ست
- کس واعظ تو نیست که کر باش یا شنو
- آفتابی در دل هر ذره پویاستی
- پرواز دل به سوی خدا می‌برد مرا
- من تابش آن خورشید از روی تو می‌بینم

۳۳. مفهوم کدام بیت از مفهوم بیت «آفرینش همه تنبیه خداوند دل است/ دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار» دورتر است؟

- ۱) این همه عکس می و نقش نگارین که نمود
- ۲) به نزد آن که جانمش در تجلی‌ست
- ۳) هر دو عالم یک فروغ روی اوست
- ۴) به سان ذره شیدا گشت جانم
- یک فروغ رخ ساقی‌ست که در جام افتاد
- همه عالم کتاب حق تعالی‌ست
- گفتمت پیدا و پنهان نیز هم
- ز تاب آفتاب روی دلبر

۳۴. کدام گزینه با بیت «این همه نقش عجب، بر در و دیوار وجود/ هر که فکرت نکند، نقش بُود بر دیوار» تناسب معنایی بیشتری دارد؟

- ۱) سوی بزم نگذرم از بس که خوارم کرده‌ای
- ۲) مخسب ای دل سخن بنپذیر آخر
- ۳) یک سر مو نیست از تیغ زبان اندیشه‌ام
- ۴) چنین که بخت جفاکار در شکست من است

۳۵. کدام گزینه با بیت «سعدیا، راست زوان گوی سعادت بُردند/ راستی کن که به منزل نرسد کج رفتار» تناسب معنایی کم‌تری دارد؟

- ۱) راستی روشنگر دل می‌شود آخر که صدق
- ۲) سخن کان نه بر راستی ره بُرد
- ۳) با فکر معاش از پی معنی نتوان رفت
- ۴) از صدق، سخن کند اثر در دل و جان

۳۶. همه گزینه‌ها با بیت «سعدیا، راست زوان گوی سعادت بُردند/ راستی کن که به منزل نرسد کج رفتار» تناسب معنایی دارند، به‌جز

- ۱) راستی موجب رضای خداست
- ۲) زنه‌ار مگو دروغ با خلق جهان
- ۳) از وعده دروغ، دلی شاد کن مرا
- ۴) گر راست سخن گویی و در بند بمانی

۳۷. مفهوم کدام گزینه با بیت زیر، تناسب معنایی بیشتری دارد؟

- «این همه نقش عجب بر در و دیوار وجود
- ۱) به چشم بصیرت به خود در نگر
 - ۲) چندین هزار منظر زیبا بیافرید
 - ۳) تأمل در آینه دل کنی
 - ۴) غلام همت آنم که زیر چرخ کیود

۳۸. از کدام بیت مفهوم نوشته شده، دریافت نمی‌شود؟

- ۱) مپیچ از ره راست بر راه کج
- ۲) سعدیا راست روان گوی سعادت بردند
- ۳) چو ما را به دنیا تو کردی عزیز
- ۴) ای دل غم دیده حالت به شود دل بد مکن

۳۹. کدام یک از گزینه‌ها با بیت زیر، تناسب معنایی دارد؟

- «از دست و زبان که برآید
- ۱) شکر گویم که مرا خوار نساخت
 - ۲) که تواند که دهد میوه الوان از چوب؟
 - ۳) نعمتت بار خدایا ز عدد بیرون است
 - ۴) بلبلان وقت گل آمد که بنالند از شوق

۴۰. بیت زیر با کدام گزینه، قرابت معنایی بیشتری دارد؟

- «این همه نقش عجب بر در و دیوار وجود
- ۱) بخشندگی و سابقه لطف و رحمتش
 - ۲) آفرینش همه تنبیه خداوند دل است
 - ۳) تاکی آخر چو بنفشه، سر غفلت در پیش؟
 - ۴) از دست و زبان که برآید؟

- هر که فکرت نکند، نقش بود بر دیوار»
- ما را به حسن عاقبت امیدوار کرد
- دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار
- حیف باشد که تو در خوابی و نرگس، بیدار
- کز عهده شکرش به درآید؟

پاسخ‌های تشریحی

بررسی سایر گزینه‌ها:

(۱) قامت (مشبهه)، سرو (مشبهه به)

(۲) دل (مشبهه)، گوی (مشبهه به)، چو (ادات) / پشت عشاق (مشبهه)، چوگان

(مشبهه به)، چون (ادات) / زنخدان یار (مشبهه)، گوی (مشبهه به)، چو (ادات) /

زلف یار (مشبهه)، چوگان (مشبهه به)، چون (ادات)

(۳) لب (مشبهه)، لعل (مشبهه به)

۱۴ < ۲

بند (مشبهه) لباس (مشبهه به) / زندان (مشبهه) لباس (مشبهه به) (وجه شبهه)

حذف شده: اسیر کردن / ادات تشبیه: —

بررسی سایر گزینه‌ها:

(۱) رخ (مشبهه)، خرمن گل (مشبهه به)، لطافت (وجه شبهه)، چون (ادات) / لب

(مشبهه)، غنچه (مشبهه به)، کوچک دهانی (وجه شبهه)، چون (ادات)

(۳) لب (مشبهه)، جان (مشبهه به)، پاکی (وجه شبهه)، می ماند (ادات) / رخ

(مشبهه)، مه (مشبهه به)، خوبی (وجه شبهه)، می ماند (ادات)

(۴) [من] [شناسه] (مشبهه)، گل (مشبهه به)، مثنی زر داشتن (وجه شبهه)،

مانند (ادات) / [من] [شناسه] (مشبهه)، غنچه (مشبهه به)، گلبرگ تر داشتن

(وجه شبهه)، چون (ادات)

۱۵ < ۱

اشک (مشبهه)، سیل (مشبهه به)

بررسی سایر گزینه‌ها:

(۲) ایام گل (مشبهه)، عمر (مشبهه به)، به رفتن شتاب کردن (وجه شبهه)، چو

(ادات)

(۳) لب (مشبهه)، لاله سیراب (مشبهه به)، لطافت (وجه شبهه)، ماند (ادات) /

دل (مشبهه)، چشمه سیماب (مشبهه به)، بی قراری (وجه شبهه)، ماند (ادات)

(۴) دامن (مشبهه)، گل (مشبهه به)، سرخ شدن (وجه شبهه)، چون (ادات)

۱۶ < ۳

آرایه مراعات نظیر (تناسب) در همه ابیات مشترک است:

بیت الف: بنفشه و نرگس / بیت ب: کوه و دریا و درختان / بیت پ: کیوان

و سپهر و ماه و ناهید و مهر

۱۷ < ۴

بررسی سایر گزینه‌ها:

(۱) سحر، سر (۲) بهار، بهار (۳) باد، بال

۱۸ < ۱

بررسی سایر گزینه‌ها:

(۲) متاع جوانی: اضافه تشبیهی

(۳) مخاطب به بنفشه

(۴) آن خرس زار به سگ اصحاب کهف

۱۹ < ۳

از میان ارکان تشبیه، ادات تشبیه و وجه شبه می‌توانند حذف شوند.

۲۰ < ۳

با توجه به بیت، بنفشه نماد غفلت و بی‌خبری و نرگس نماد هشیاری است.

۱ < ۳

معنی درست واژه‌ها:

مُسَخَّر: رام و مطیع / الوان: جمع لون، رنگ‌ها

۲ < ۲

معنی درست واژه:

تسبیح: خدا را به پاکی یاد کردن، نیایش کردن

۳ < ۱

معنی درست واژه‌ها:

ستایش کردن: ستودن (ت) / جعبه جواهرات: حُقه (پ) / مطیع: مسخر

(ب) / آگاه کردن: تنبیه (الف)

۴ < ۴

املائی درست واژه‌ها: گزارد: ادا کند، به‌جا بیاورد (در مورد نماز) / گذارد:

سپری کند (در مورد ساعت)

۵ < ۴

املائی درست واژه: مُسَخَّر: رام و مطیع

۶ < ۴

فعل‌های اسنادی در ابیات:

الف: بود / ب: است / پ: اند (مخفف «هستند») / ت: باشد، ی (مخفف

«هستی») / ث: شود، شود

۷ < ۲

حیران، عاجز و شکرگزار، هرسه، هسته گروه اسمی اند. هیچ یک از این

گروه‌ها وابسته ندارند.

۸ < ۱

بررسی سایر گزینه‌ها:

(۲) پنج روزی / پنج: صفت پیشین (شمارشی)

(۳) کدام سنگدل / کدام: صفت پیشین (پرسی)

(۴) این اشارت / این: صفت پیشین (اشاره)

۹ < ۴

دل: نهاد / در سه گزینه دیگر، به ترتیب «توانا» و «دانا» و «برنا» مسند

هستند.

۱۰ < ۳

بیت سوال، نخستین بیت قصیده ای از سعدی شیرازی است که در بخش

«قصاید» کلیات سعدی آمده است.

۱۱ < ۴

موضوع اسرارالتوحید، شرح حال شیخ ابوسعید ابوالخیر است.

۱۲ < ۴

محمّد بن مَور کتاب اسرارالتوحید را در احوال جد خود ابوسعید ابوالخیر

نوشته است.

۱۳ < ۴

لب (مشبهه)، لاله سیراب (مشبهه به)، شکفتن (وجه شبهه)، ماند (ادات) /

دل (مشبهه)، چشمه سیماب (مشبهه به)، بی قراری (وجه شبهه)، ماند (ادات)

۲۱

بررسی در سایر گزینه‌ها:

- (۲) تیر، تیغ، سپر (مجموعه جنگ‌افزارها) / ستاره، گردون (مجموعه آسمانی‌ها)
 (۳) سکه، درهم، دینار (مجموعه واحدهای پولی)
 (۴) قلم، دوات، نامه (مجموعه نوشتار)

۲۲

آرایه مراعات‌نظیر در سایر گزینه‌ها:

- (۱) چین، ترک، روم، بربر (مجموعه اقوام و کشورها) / بنفشه، گل، سمن (مجموعه گیاهان) / زلف، رو، بر (مجموعه اندام انسانی)
 (۲) دست، پا (مجموعه اندام انسانی)
 (۴) ماه، خورشید (مجموعه اجرام آسمانی)

۲۳

بررسی سایر گزینه‌ها:

- (۱) سخن گفتن غم
 (۲) این‌که تصویر خیالی چهره یار سخن بگوید.
 (۴) مخاطب قرار گرفتن باد صبا و این‌که باد سلام برساند و سخن بگوید.

۲۴

بررسی سایر گزینه‌ها:

- (۲) نسبت دادن بی‌وفایی و تبسم به گل، هم‌چنین فعل نالیدن به بلبل و مخاطب قرار گرفتن بلبل، تشخیص به‌شمار می‌رود.
 (۳) این‌که عشق بیاید و بر تخت دل بنشیند و عقل از آن تخت برخیزد، پدیدآورنده آرایه تشخیص است.
 (۴) این‌که ابر گریه‌کنان به باغ بیاید، آرایه تشخیص را به‌وجود آورده است.

۲۵

فعل «دانستن» در این گزینه به معنی «شناختن» و در سایر گزینه‌ها به معنی «توانستن» به کار رفته است.

۲۶

مفهوم گزینه (۴): ترجیح مستی بر پارسایی / تقابل عشق و زهد
 مفهوم مشترک بیت سؤال و سایر گزینه‌ها: نکوهش غفلت زدگی

۲۷

مفهوم گزینه (۲): ماندگاری سخن
 مفهوم مشترک سایر گزینه‌ها: نکوهش دل‌بستگی به دنیا و لزوم غنیمت شمردن فرصت هشیاری

۲۸

مفهوم گزینه (۲): شکرگزاری بندگان خردمند و این‌که شکرگزاری باعث افزایش و تداوم نعمت‌هاست.

مفهوم مشترک بیت سؤال و سایر گزینه‌ها: ناتوانی بندگان در شکرگزاری از نعمت‌های بی‌کران پروردگار

۲۹

مفهوم گزینه (۱): شکر موجب افزایش نعمت است.
 مفهوم مشترک بیت سؤال و سایر گزینه‌ها: عجز انسان از به‌جا آوردن شکر خداوند

۳۰

مفهوم گزینه (۱): کمال‌بخشی ذکر خداوند
 مفهوم مشترک بیت سؤال و سایر گزینه‌ها: همه موجودات ذکر خداوند را می‌گویند

۳۱

مفهوم گزینه (۱): ناپایداری دنیا / طلب لطف و مدارای معشوق با عاشق
 مفهوم مشترک سایر گزینه‌ها: همه موجودات ذکر خداوند را می‌گویند.

۳۲

مفهوم گزینه (۳): کمال‌بخشی عشق به وجود عاشق
 مفهوم مشترک بیت سؤال و سایر گزینه‌ها: در دل هر ذره عظمتی نهفته است.

۳۳

مفهوم گزینه (۴): شیفتگی و سرگشتگی عاشق / زیبایی معشوق موجب کشش عاشق است.

مفهوم مشترک بیت سؤال و سایر گزینه‌ها: تجلی خداوند در پدیده‌های جهان

۳۴

مفهوم مشترک بیت سؤال و گزینه (۲): ضرورت عبرت‌پذیری
 مفهوم سایر گزینه‌ها:
 (۱) جفاکاری معشوق (۳) بی‌توجهی شاعر به سرزنش ملامتگران
 (۴) گله از روزگار نامساعد

۳۵

مفهوم گزینه (۳): تقابل فقر با معنویت
 مفهوم مشترک بیت سؤال و سایر گزینه‌ها: ستایش راست‌گویی

۳۶

مفهوم گزینه (۳): دل‌خوشی عاشق به وعده‌های معشوق، حتی به وعده‌های دروغین!
 مفهوم مشترک بیت سؤال و سایر گزینه‌ها: ستایش راست‌گویی

۳۷

مفهوم مشترک بیت سؤال و گزینه (۲): ضرورت عبرت‌پذیری
 مفهوم سایر گزینه‌ها:

(۱) دعوت به خودشناسی (۳) استمرار در بصیرت موجب پاکی و بی‌آلایشی است. (۴) توصیه به ترک تعلقات (وابستگی‌های دنیوی)

۳۸

مفهوم گزینه (۲): توصیه به راستی و درستکاری

۳۹

مفهوم مشترک بیت سؤال و گزینه (۳): ناتوانی انسان از شکرگزاری نسبت به خداوند
 مفهوم سایر گزینه‌ها:

(۱) نکوهش اظهار نیاز به غیر خدا (۲) بی‌همتایی آفرینش خداوند
 (۴) نکوهش غفلت

۴۰

مفهوم مشترک بیت سؤال و گزینه (۲): توصیه به تفکر در آفریده‌ها
 مفهوم سایر گزینه‌ها:

(۱) امید به بخشاینده‌گی خداوند
 (۳) توصیه به هشیاری و نکوهش غفلت
 (۴) ناتوانی انسان از شکرگزاری نسبت به خداوند